

SLOVO NA CESTU

Tento súbor jazykovokritických a prekladateľských reflexí sa zrodil v spolupráci s dvojtýždenníkom *Mosty* a napokon našiel trvalú pôdu pod krídlami mesačníka *Romboid*. Na rozdiel od akademicky koncipovaných prác podobného typu, zameraných na problém, a teda neadresných, tento súbor sa od začiatku vykryštalizoval ako polemický a adresný, na telo, a v tejto polohe aj zotrval.

Má to svoje klady aj zápory. Na jednej strane mu to dovoľuje sledovať nielen prehrešky, ale aj hľadať a pomenúvať ich korene a súvislosti. Odkrývať kultúrne a zavše aj historicko-politické paradigmy úkazov. Na druhej strane to tento súbor sčasti posúva do úlohy policajta, ktorý nedbá na masu vozidiel dodržiavajúcich pravidlá premávky, ale z nich vyzobáva ich narušovateľov. Optika **úkladov** ho na to predurčuje a sčasti tým aj obmedzuje a vymedzuje, čím mu redukuje pôdu na reflexiu úkazov možno zaujímavejších a podnetnejších, ktoré bývajú plodom intuície, slovotvorby prekračujúcej vyregulované riečisko a zavše predvídajúcej vývoj.

Takéto nálezy sa do zorného poľa **úkladov** dostávajú teda skôr príležitostne, hoci práve tam ležia najúrodnej-

šie inšpiračné polia. Zákonitosti vývinu jazyka sa totiž od dopravných predpisov líšia v tom zásadnom – že totiž poučené a inšpirované porušovanie pravidiel v ňom môže viesť k vývojovým podnetom, sotva však k haváriám. Vždy som sa usiloval takéto výboje – bez narúšania continuity toho, čo je už zabehané – do svojich reflexií širšie integrovať. Tak, aby nešlo iba o **úklady**, ale aj o **poklady**.

Ak som ich nenachádzal viac, vyplýva to z povahy vecí: Úklady netreba ryžovať, samé kolú oči alebo uši. Poklady sú vzácnosť, inak by neboli pokladmi. Kedykoľvek som na poklad naďabil, s radosťou som ho vyzdvihol, aby sa v ňom mohli pokochať aj ďalší. Neviem, do akej miery môžem za to, že ako hľadač pokladov nemám lepší detektor.

Úklady jazyka v *Romboide* ďalej vychádzajú, čiže ide o zatiaľ neukončený, živý prúd, z ktorého tu predkladám iba prvú časť. Pravdaže, nie celkom v podobe, ako vychádzali časopisecky. Ide síce o zhodný textový materiál, ale je usporiadaný kompaktnejšie a rešpektuje ďalší vývin nastolených tém. Keďže však vznikol na pokračovanie, dosť motívov sa opakuje. Kde sa dalo, usiloval som sa to spájať. Kontext to však nie vždy dovoľoval, lebo zväčša sa opakovaný motív rozvíja na inom jazykovom materiáli. Rád by som veril, že budete takéto opakovania vnímať skôr ako podnetné než redundantné. A pokiaľ vás moje úvahy podnietia k reakcii či polemike, budem len rád.

Pavel Branko

Úklady bratského jazyka

Úskalia tvarových zhôd a pritom nezhôd čo do zmyslu boli u príbuzných jazykov odjakživa vdáčným poľom pre vtipkárov na oboch stranách. Klasickou ukážkou u nás doma sú nezabudnuteľné jazykové „kurzy“ Lasicu a Satinského s Miroslavom Horníčkom, ktoré sa na významových rozdieloch homoným duchapľne popásali. Podobne ako varšavský korešpondent svojho času rozmarne vystríhal našich turistov, aby *rozbierač panienkę* nechápali ako rozoberať bábiku, lebo v skutočnosti to znamená vyzliekať slečnu.

Tu, samozrejme, nemáme do činenia s úkladmi jazyka, lež o inteligentný šerm na jazykovom rozhraní. Horšie, keď sa hovoriaci stane obeťou neznalosti významových rozdielov – ako za dávnych dávien slovenská spisovateľka žijúca v Prahe preložila **pohřešovat** ako **trochu si zahrešiť**.

Chytrý – dá sa rozumieť v dobrom i zlom

Nuž, čo bolo, bolo. Lenže ono trvá. Ba vzhľadom na to, že slovenské a české deti vraj už tú druhú reč vnímajú ako cudziu, bude takýchto **pohřešování** skôr pribúdať než ubúdať.

Tak 13. 1. 2003 sa poslucháč v ranných správach Slovenského rozhlasu dupočul o **chytrej bombe**. Teda prefíkanej, prešibanej, či ako? Pravda, bomba je v tom nevinne, lebo **chytrý** sa v slovenčine a češtine kryje len

sčasti. Kryje sa v negatívnom význame, kde ide o chytračenie, chytristiku a pod. Lenže v češtine má **chytrý** aj kladné, pochvalné znamienko, ktoré v slovenčine nemá a ktoré sa kryje napr. s anglickým *smart* či *clever*. Chytrý kľuk, chytrý nápad – to nemá nič spoločné s preffikanosťou, ale naopak, ide o inteligentného, múdreho chlapca či nápad. A teda ani tá bomba nie je chytrá, ale **inteligentná** – má v sebe zakódované samonavádzacie, samorozhodovacie schopnosti. Ak by sme to chceli rozlíšiť obrazne, nechce **prejsť cez rozum**, ale **má za ušami**.

Isteže, hrôzu naháňa, či už chce prejsť cez rozum alebo má za ušami – ale to je už o inom...

Když jinak nedáte – doslovný preklad zabije význam

Len pár dní predtým, 9. 1. 2003, Uršula Ferenčuhová na stanici Devín v pásme o živote a folklóre Eskimákov zamontovala do rozprávky refrén **keď jinak nedáš**, čím hneď prezradila zdroj. **Když jinak nedáte** tlmočí *Česko-slovenský slovník* ako **keď si nedáte povedať**. Je to priliehavé, ale nemá to ten pravý *šmrnc* a vynachádzavý štýlista v konkrétnych prípadoch iste nájde aj iné varianty a možnosti. Jednu možnosť však treba vylúčiť – tú doslovistickú, čo použila autorka. Takto mechanicky sa frazeológia dá transplantovať iba pri hluchote voči slovenskému výrazivu. Tu obzvlášť, lebo tá eskimácka rozprávka slovenskej akoby z oka vypadla, len reálie sú iné, polárne.

To sú iba dva príklady z množstva mechanických čechistických transplantácií, s akými sa dennodenne stretáme. Čo keby práve Mosty, časopis česko-slovenského porozumenia, založili platformu venovanú zápasu proti takýmto jazykovým neporozumeniam? Materiálu naň je **habadej**, čiže neúrekom.

Chytrá bomba (fakticky **inteligentná**) a **keď inak nedáte (když jinak nedáte)** – to boli dve ukážky, ako jazykovo ľahostajná Slovač na základe tvarovej zhody mechanicky prenáša do slovenčiny významy, ktoré v nej nemajú domovské právo, prípadne bezmyšlienkovite podlieha čaru expresívne vdáčnej českej frazeológie.

Poplašné správy

Najbizarnejšie exempláre prináša tradične oblasť reklamy, kde pôvodný text bol po česky a do slovenčiny ho preniesie ktosi, komu je slovenčina šum a fuk – a či už šumafuk? V krajnom prípade to môže prerásť do poplačnej správy, ako ukazuje príklad z rozhlasovej jazykovej poradne, kde Ivan Masár 14. 2. 2003 volá na zodpovednosť reklamu **Krb vytopí aj celý dom**. No, ďakujem pekne. Nestačí, že nám domy a pivnice vytopí Dunaj či Morava, Labe či Vltava, ba niekedy aj hasiči pri hasení požiaru? Ohrozuje nás ešte aj krb (a či kozub?), ktorý si kúpime za drahé peniaze, aby nám dom **vykúril**, a nie **vytopil**. Na poplašné správy sú paragrafy, takže tu by, obrazne povedané, mala zakročiť prokuratúra...